

Lena Gonäs, Janneke Plantenga & Jill Rubery (red): Den könsuppdelade arbetsmarknaden – ett europeiskt perspektiv

Arbetslivsinstitutet, Solna, 1999 (översättning: Ann-Britt Hellmark)

När graden av jämställdhet mellan kvinnor och män i olika länder jämförts har ju Sverige många gånger framhållits som ett föredöme. Inte utan skäl – hög kvinnlig förvärvsfrekvens, goda villkor vid föräldraledighet för både mödrar och fäder och begränsade könsskillnader i lön jämfört med de flesta andra länder är obestridliga framgångar. Ändå saknar inte den svenska ”jämställdhetsmodellen” problem, och dessa har framträtt allt tydligare under senare år: Till exempel har det lönegap, som förut stadigt krympte, stagnerat, eller till och med ökat, sedan någon gång på 1980-talet. Den offentliga sektor som givit lön och yrkesstatus åt det kvinnliga vårdarbetet krymper och arbetsvillkoren försämrar.

Detta fanns förmodligen i bakgrunden då Arbetslivsinstitutet i slutet av 1997 fick regeringens uppdrag att ”sammanställa forskning om kvinnors situation på arbetsmarknaden i ett europeiskt perspektiv”. Som en del i detta arbete översattes delar av en sammanställning gjord av EU-kommissionens jämställdhetsenhet, ”Women and the Labour Market”. Arbetet med denna sammanställning hade letts av professor Jill Rubery, Manchester, och Dr Janneke Plantenga, Utrecht.

Varje aspekt av arbetsmarknad och arbetsliv – yrke, lön, arbetstid, anställningsform, status – kan på engelska sägas vara ”gendered”, dvs ha en könsdimension, eller snarare vara genomsyrat av genus, det socialt konstruerade och definierade könet (som Lena Gonäs påpekar i inledningen är beteckningen för det sociala könet mer varierande

och omdebatterad i den nordiska än i den engelskspråkiga litteraturen). Inom den grupp som arbetade med ”Women and the Labour Market” gjorde var och en dels en inventering av studier och litteratur från sitt geografiska- eller språkområde inom hela forskningsfältet, och dels en analys forskningen inom av ett ämnesområde, baserad på dessa inventeringar. De nordiska EU-länderna representerades av Gonäs och Arja Lehto, med könssegregering på arbetsmarknaden som specialområde.

Gonäs har även redigerat den föreliggande boken *Den könsuppdelade arbetsmarknaden – ett europeiskt perspektiv* som inkluderar sex kapitel samt en mycket omfattande bibliografi, översatta från ”Women and the Labour Market”. Till detta har fogats dels en genomgång av nordisk forskning inom ungefär samma områden, men något mer detaljerat än vad som rymts i de internationella översikterna, dels ett avsnitt inriktat på kön och politiskt beslutsfattande. Dessa har skrivits av Lehto respektive Christina Bergqvist. Bibliografien har kompletterats med den svenska Kvinnomaktsutredningens publikationer samt en litteraturlista till Bergqvists kapitel.

Jill Ruberys inledning är innehållsrik och mycket helgjuten trots bredden i det ämne den spänner över. Hon tar sin startpunkt i det ömsesidiga beroendet mellan genusordningarna i det betalda och obetalda arbetet och hur det beskrivs i den neoklassiska ekonomiska teorin. Den kritik som riktas mot den neoklassiska förklaringsmodellen

leder till en sammanställning av olika feministiska alternativ, inte bara från den anglosaxiska vetenskapliga debatten, utan även i den tyska, franska, nordiska och sydeuropeiska. Gemensamt för de olika teorierna är att genusforskning inte reduceras till att "ha med en variabel för kön" utan kräver en omprövning av etablerade metoder i samhällsvetenskapen. Den neoklassiska ekonomiska teorins fokus på individuella val överskuggas av historiska och dynamiska analyser av hur särpräglade arbetsmarknadsinstitutioner och välfärdsstater vuxit fram i de olika länderna, olika och med olika könspolitiska implikationer. En av de mest angelägna och aktuella forskningsuppgifterna idag är att granska de senaste årens förändringar i arbetsmarknadsinstitutioner (decentralisering, minskat fackligt inflytande) och i välfärdsstaten (minskning av statens roll både som kvinnoarbetsgivare och som tillhandahållare av service som barntillsyn) ur köns- och jämställdhetsperspektiv.

Mycket av ekonomisk forskning kring arbetsmarknad och kön har inriktats på löneskillnader. En översikt över sådana studier ges av Friedrike Maier. De förklaringar baserade på traditionell humankapitalteori som söker orsakerna till lönegapet i köns olika specialiseringar och val har länge kritiserats både empiriskt och teoretiskt (t ex av Barbara Bergmann och Paula England). Under senare år har studier av könsskillnader i lön riktats in på former och institutioner för lönebildning, på såväl företags- som nationell nivå. Maier påpekar det akuta behovet av mer forskning. I de flesta länder som ingår i översikten har lönebildningen, på senare år, individualiserats och decentraliserats. Dels tenderar ökad lönespridning i sig att öka skillnaden mellan män och kvinnor, dels ökar "utrymmet för diskriminerande normer och trosföreställningar i pro-

cessen kring själva lönesättningen" (Maier, s 113).

En framträdande "förklarande faktor" vid kvantitativ analys av lönegapet är i allmänhet yrkessegregeringen. Bestämningen av "yrke" innehåller emellertid ett element av subjektivitet, och därmed av könsbundenhet. Detsamma gäller värderingen av de kvalifikationer som krävs, i synnerhet de informella och erfarenhetsbaserade. Därför finns inget helt "korrekt" sätt att konceptuellt bestämma gränsen mellan lönediskriminering och yrkessegregering. Frågan om kvinnor väljer vissa yrken som är lägre betalda eller om vissa yrken är lägre betalda för att kvinnor dominerar dem är lika mycket en "hönan-eller-ägget-fråga" som den om kvinnor väljer dessa yrken därför att de passar deras "preferenser" eller om "preferenserna" formas av rollmodeller och erfarenheter i yrkena. Lönesättning och yrkessegregering är delar av samma komplex. Det är naturligt att i en bok som denna ha ett kapitel om löneskillnader (Maier) och ett om yrkessegregering (av Lena Gonäs och Arja Lehto). Det hade dock varit önskvärt med mer av "dialog" eller samordning mellan de båda uppsatserna.

Gonäs och Lehto gör i sin uppsats en genomgång land för land av, främst kvantitativa, studier. Här skulle man önskat en kortfattad beskrivning av de olika segregationindex som nämns. Som författarna påpekar finns det fallor i användandet av dessa mått, i synnerhet då segregationen envist lever kvar men samtidigt ständigt ändrar form på ett sätt som ett index, ett en-dimensionellt mått, inte kan beskriva. Fokus i detta kapitel ligger ganska starkt på möjligheter att genom politiska åtgärder angripa könssegregeringen i arbetslivet – vad gäller yrke, verksamhetsområde, arbetstider och anställningsformer. Författarna

konstaterar att effekterna av försök att bryta uppdelningen haft begränsad framgång och skisserar olika forskningsinriktningar som skulle kunna förklara detta och bidra till större framgång.

Inom områdena "Kvinnors företagande" (Teresa Domingo och María Luisa Moltó) och "Olika former av arbete" (Anne Eydoux) finns mindre forskning att referera. Det är dock bra att de finns med i boken, liksom kapitlet om obetalt arbete (Janneke Plantenga) eftersom de bidrar till en helhetsbild av den könsliga arbetsfördelningen. Kapitlet om obetalt arbete snuddar, kortfattat, vid den omfattande diskussion som förts om möjligheterna att inkludera det obetalda arbetet i hemmet i "satellitnationalräkenskaper", som komplement till den traditionella marknadsbestämda BNP-storheten, men alltför summariskt. Det tar emot att fråga efter tillägg till en 150-sidig bibliografi men jag saknar också referenser till litteratur baserad på de omfattande empiriska tidsanvändningsstudier som gjorts i Sverige (av SCB och inom projektet HUS, Hushållens Ekonomiska Levnadsvillkor).

Arja Lehtos översikt över nordisk forskning om kön och arbete samt statsvetaren Christina Bergqvists kapitel om kön och (politiskt) beslutsfattande är välskrivna och intressanta men skulle kanske komma bättre till sin rätt som fristående skrift eller i en sammanställning av nordisk genusforskning. Lehtos kapitel har problemet att den alltför mycket överlappar de föregående kapitlen medan Bergqvists bryter av mot inriktningen på arbete och arbetsmarknad.

Den digra bibliografin är uppdelad i geografiskt/språkliga huvudområden vilka i sin tur är uppdelade i länderavsnitt (Belgiens flamländska respektive valonska delar ges varsitt avsnitt medan Schweiz enbart återfinns inom det tyska språkområdet). För

varje land delas litteraturen upp i sex delar som motsvarar de sex "europeiska" kapitlen. Den fungerar bättre som ren bibliografi än som referenslista till kapitlen. Det blir mycket bläddrande mellan avsnitten och det är inte alltid lätt att förutse var en referens som sträcker sig över nations- eller ämnesgränser återfinns. I några fall glömmer författarna att ange vilket land en studie hänför sig till. Eftersom Lehtos avsnitt faller utanför strukturen med ett tema per kapitel är det svårt att hitta hennes referenser i bibliografin.

Länderindelningen i bibliografin aktualiserar den geografiska avgränsning som boken som helhet gör. Titeln säger att den ger ett "europeiskt perspektiv". Östeuropa och större delen av Centraleuropa ingår tydligen inte i Europa. Utelämnandet beror inte – i det här fallet – på att "europeiskt" reducerats till "tillhörande EU". Norge och Island finns integrerade i alla avsnitt om nordisk forskning. Schweiz nämns visserligen knappt i texten men har ett eget avsnitt i bibliografin. Visst, kapitlen är redan långa, mängden relevant litteratur överväldigande, skillnaderna redan mellan de länder som behandlas är stora och svåröverblickbara. Skulle man inkludera transitionsekonomierna öster om den gamla järnridån förs hela nya komplex av frågeställningar in. Det skulle vara rimligt att man med dessa argument lämnade de här länderna utanför framställningen, men inte att det görs utan argument, som om det vore självklart att det "europeiska perspektivet" inte omfattar de ungerska, tjeckiska, ryska, baltiska osv. Till yttermera visso inkluderar "det engelska språkområdet" ett antal australiensiska och ett otal nordamerikanska studier. Man kunde med fördel sparat utrymme genom att ersätta de flesta av dessa med hänvisning till några amerikanska översiktsverk som i sin tur innehåller fler referenser.

Det område som volymen avser att kartlägga – all forskning om kön och arbete – är numera gigantiskt. Detta avspeglas också i uppsatserna som stundtals förlorar sig i uppräknningar av studier gjorda i olika länder. Detta är knappast en bok för sträckläsning, snarare för sökning av referenser, frågeställningar och angreppssätt kring specifika ämnen. Det ligger i sakens natur att en samling av översikter blir översiktlig och att sammanfattningar av litteratur som kräver en 150 sidors bibliografi snarare *refererar till* begreppsbyggnader och teorier än *refe-*

rerar dem för den som först närmar sig ämnet.

Som helhet är detta en bok som kan fylla en viktig funktion, framför allt för forskare. Behovet av en sammanställning är stort, likaså värdet av att den omfattar forskning utanför de två områden svenska forskare i allmänhet orienterar sig inom – det nordiska och det anglosaxiska.

Katarina Katz

Nationalekonomiska institutionen
Stockholms universitet